

Szokások és hiedelmek a szerelmi élettől a keresztelőig a berettyóújfalui néphagyományban

A parasztság szerelmi életének vizsgálata egyik legnehezebb feladat elé állítja a néprajz kutatóit. Az eddig megjelent folklorisztikai munkákban, különböző táji monográfiákban aránylag kevés idevonatkozó adatot találunk. E tárgykörben mindmáig lényegében csak néhány munkára hivatkozhatunk. Elsőként *Ortutay Gyula* irányította a figyelmet az ifjúság szerelmi kapcsolatainak kérdésére.¹ A kutatás terén jelentős állomást jelent *Morvay Judit* vizsgálata, aki a parasztasszonyok szexuális életének szakirodalomban addig ismeretlen példáit tárta fel.² Az utóbbi években jelentős eredményt ért el *Kapros Márta*, aki a szerelmi élet társadalmi-gazdasági hátterét is felvázolva nyomon követi ezt a szokáskört a párválasztástól kezdődően egészen a gyermek születéséig, illetőleg az anya avatásának szertartásáig.³ Kapros Márta tanulmányai mind a szerelmi élettel, mind a gyermekkel kapcsolatos szokásokra és hiedelmekre vonatkozó eddigi irodalmat összefoglalják, s ez felment bennünket az alól, hogy az idevonatkozó anyagra kitekintést tegyünk. Területünkkel kapcsolatban azonban szükséges megemlíteni *P. Szalay Emőke* tanulmányát, amely a házasságkötési szertartásokat vizsgálja Berettyóújfaluban, s a párválasztással összefüggésben hasznos adalékokat nyújt a szerelmi életre vonatkozóan is.⁴ Külön hangsúllyal kell megemlítenem *Sándor Mihályné* munkásságát, aki mintegy tíz-tizenöt évvel ezelőtt részletes gyűjtést végzett Berettyóújfalui szokásaival és hiedelmeivel kapcsolatban. E munkának jelentős része időközben megjelent.⁵ Helyszíni kutatásaim anyagát szükségképpen egészítem ki *Sándor Mihályné* korábbi gyűjtésével.⁶ Ezt nagymértékben az tette indokolttá, hogy az elmúlt 10—15 év alatt nagy számú, idős informátor hunyt el.

Jelen közleményemben követtem *Kapros Márta—Újváry Zoltán* vonatkozó kérdőívének felépítését.⁷ Mindenekelőtt vizsgálom a leányok és legények házas-

1. *Ortutay Gyula*: A szerelem Ajakon a házasesetig. In: Szabolcs vármegye, Szerk.: Dienes István (Budapest, 1939.) 171—177.
2. *Morvay Judit*: Asszonyok a nagycsaládban (Budapest, 1956.) 258.
3. *Kapros Márta*: A gyermekre vonatkozó preventív és produktív mágikus szokások az Ipoly-menti néphagyományban, Nógrád megyei Múzeumi Közlemények 1974 20. *Kapros Márta*: Hiedelmek és szokások a gravitás kezdetétől az anya avatásának szertartásáig az Ipoly-menti falvakban (Megjelenés alatt).
4. *P. Szalay Emőke*: Lakodalmi szokások Berettyóújfaluban. DMÉ 1971 (1972) 363—383.
5. *Sándor Mihályné*: Egy bihari parasztasszony hiedelmei. FA 4. 1976. Budapest (187—261).
6. *Sándor Mihályné* hiedelemgyűjteménye a Déri Múzeum néprajzi adattárában (DMNÉ) 1150-es szám alatt található. A gyűjtésből felhasznált hiedelmeket a szövegben — megfelelő helyen — zárójelben (S. M.)-el jeleztem.
7. *Kapros Márta—Újváry Zoltán*: Kérdőív a szerelmi élettől a keresztelőig témakör kutatásához (Eger, 1975.)

ság előtti kapcsolatát, majd a születésszabályozás, családtervezés kérdéseit, továbbá a terhesség, szülés, gyermekágy hagyománykörét és ezeket követően az újszülöttre vonatkozó preventív és produktív rítusokat, illetőleg szokáscselekvéseket. A dolgozatot a keresztelő szokásanyagának vizsgálatával zárom.

Leányok és legények kapcsolata a házasság előtt

A leányokat az első nagy megpróbáltatás a havivérzés megjelenésekor érte. A szülői zárközöttség átterjedt az ő viselkedésükre is. A menstruáció vagy havivérzés megjelenésekor ugyanis igyekeztek titokban tartani „bajukat”, titokban tisztálkodtak, mosták alsóneműjüket. A későbbiekben, amikor vagy a leány vagy az anya kezdeményezésére erre terelődött a szó, az anya néhány mondatban elintézte a felvilágosítást: „Így szokott az lenni” vagy „Ennek így kell lenni, mindenkinek így van”. A szülői házban meglehetősen szigorúan tartották a lányokat, „őrizték jó hírüket”. Kötött napja (szerda, szombat, vasárnap) és kötött órája (6—9-ig) volt az udvarlásnak, szórakozásnak. Ha valamelyik lány sötétedésre vagy csordahajtásra nem volt otthon, „már ázott a kötél”. Természetesen akadtak olyanok, akik — kijátszva a szülői éberséget is — titkos találkákon vettek részt. Ez előbb-utóbb kitudódott és kellemetlen helyzetet teremtett elsősorban a leány számára. Mivel a házasság előtti nemi életet bűnnek tartották, mindkét fiatalt (a leányt és legényt) egyaránt hibáztatta és elítélte a falu közvéleménye, mégis mindenkor a *leány* volt hátrányosabb helyzetben. Ha gyerek nem is született ebből a tiltott kapcsolatból, a „falu szájára vette a lányt”, nem egyszer igen durva szavakkal illetve („büdös kurva”). Olykor maguk a legények büszkélkedtek el egymásnak kocsmázás közben azzal, hogy kit sikerült elhódítaniuk, vagy, hogy „ez és ez a jány nem jány többé”. A szigorú, szülői felügyelet mellett ritkán eshetett meg, hogy egy leány „eltévelyedett”. A *megesett leány* elsősorban a cselédlányok körében volt gyakori, akik fiatalon, szinte gyerekfejjel kerültek el a szülői házból, felügyelet nélkül, szabadon élhettek. A lányok és legények titkos *találkozó helyei* a cselédházak, pajták és kertkunyhók voltak. A tiltott szerelmi kapcsolatok gyakori esetei közé tartozott a gazdag legény és cselédlány kapcsolata. Ismeretségük általában akkor tudódott ki, amikor a lány terhességének már látható jelei voltak. A *legény* szülei legtöbbször nem egyeztek bele a házasságba, „rangon alulinak” tartották. Volt olyan gazdag család, aki gondoskodott a gyerek felneveléséről, a lányt megfelelő anyagi támogatásban részesítette, nem egyszer „kiházásította”, azaz férjhez adta. Olykor szerencsétlen kimenetele lett az effajta kapcsolatnak. A lány szégyenében és bánatában öngyilkosságot követett el. Ritkán fordult elő az, hogy a gazdag legény szülei ellenzésére elvette a lányt feleségül, vállalva a vagyomból való kitagadást is. A fiatalok ilyenkor teljesen a maguk erejéből kezdtek új életet, legtöbbször idegen faluban. A *megesett leány* szülei nemigen tiltakoztak a házasságkötés ellen. Ha haragudtak is a vétkes legényre, hamar megengesztelődtek, mivel a születendő gyermeknek apára volt szüksége. Azt sem akarták, hogy lányuk egész életére „megbélyegezett” legyen, ezért igyekeztek őt férjhez adni. Az elhagyott, megesett lánynak „kiházásítás” útján legtöbbször csak testi vagy szellemi fogyatékos férj jutott. Gyakran egy idegen, más faluból érkezett legény — aki nem ismerte a falu lánnyal szembeni elítélő véleményét — vette őt feleségül. Ha egy *leányanyának* gyerekekkel együtt sikerült férjhez mennie, a falu közvéleménye ritkán érezte vele, hogy csak „muszájból” kapott férjet. Igaz, az ilyen

házaságkötés után igyekeztek elmenni a faluból olyan helyre, ahol nem ismerték őket, s nem zaklatták az esetleges elítélő hangok.

Az a *legény*, akinek házasságon kívüli gyermeke volt, s fizette a gyerektartást, sokkal könnyebben talált magának feleségnek valót, mint a lányanyák férjnek valót. Voltak ugyan „rátartibb” lányok, akik nem mentek volna gyermekes apához: „nem mennék én aho, hisz gyermekes apa mán” — mondogatták. De akadtak olyan lányok is, akik nem ezt tartották elsődleges fontosságúnak a párvasztásnál, megbocsátották a legény fiatalkori, meggondolatlan lépését.

A *törvénytelen gyermeket* a kezdeti viharok elmúltával teljesen befogadta a család, sőt igyekezett elfeledtetni vele származását. Semmiféle hátrányt nem szenvedett az örökségnél sem, a többi gyerekkel együtt egyformán részesült a vagyonból, „hiszen megszületéséért nem ő a hibás, nem tehet semmiről, nem is szabad büntetni”. Ha csavargó, rossz természetűvé vált egy ilyen gyerek, csupán abban az esetben hánytorgatta fel neki származását, rendezetlen családi körülményeit a falu közvéleménye.

Az egyedül maradt lányanyának szülei segítettek a gyerek felnevelésében. A gyerektartás kissé könnyített a gyereknevelés terhein, gondjain, de nem egyszer csak hosszú és költséges bírósági per kötelezte az apát ennek kifizetésére. A törvénytelen gyermek általában a lányanya nevét viselte. Ha az anya férjhez tudott menni, a férj a maga nevére íratta ezt a gyereket is. A lányanyák ritkán adták gyermeküket a „menhelyre” vagy „lelenche”, ugyanabból a humánus megfontolásból eredően, amit már korábban láthattunk, miszerint: „sohase a gyerek a hibás, ne ő szenvedjen szülei könnyelműségéért”.

Születésszabályozás, családtervezés

A „megesett lányokat” a család és a faluközösség megvető, elítélő magatartásával szembeni félelem nem egyszer meggondolatlan tettekre: *magzatelhajtásra* vagy *gyermekgyilkosságra*, azaz a terhesség megszüntetésére készítette. Az elszántabb lányanyák és azok, akik nem tudták volna kifizetni a „vajákost”, azaz a bábaasszonyt, *maguk* próbálkoztak a magzatelhajtással. A köztudatban élő, ismert magzatelhajtási módok a következők voltak:

1. Magasabb helyekről, pl. padlásról, létráról, küszöbről ugráltak le a terhes nők, hogy elmenjen a gyerek.

2. Fürdőbe mentek, meleg vízben ücsörögtek.

3. Leánderlevelet főztek és annak itták meg a levét, de ettől sok esetben csak megerősödött a gyerek.

4. Hagymalevelet áztattak be és annak itták meg a levét.

5. Piros fejű gyufát áztattak vízben és megitták a levét (S. M.).

6. Patikából szereztek be kinint, amiből 28 darabot is bevettek, de ez nemigen használt.

7. A sok dohányzás is elhajtotta a magzatot (S. M.).

8. A terhes asszonyok nyomkodták, gyömöszkölték a hasukat, hogy elmenjen a gyerek.

Drasztikusabb, kegyetlenebb módszere volt a magzatelhajtásnak, ha valamilyen éles, hegyes tárgyval szúrtak fel a méhbe, hogy a vérzést elindítsák. Ez a szűrőeszköz legtöbbször kötőtű vagy csigacsináló penderítő volt, amit úgy használtak, hogy a végét fehér ronggyal betekerték. Az effajta magzatelhajtás súlyos szerencsétlenséggel is végződhetett, mert a felszúrás „vérfertőzést” okozott.

Ha valaki *bábaasszonyhoz* fordult segítségért a terhességmegszakításban,

azon is az említett módszereket alkalmazták. „Volt még a bábaasszonyoknak valami bűvös kenőcsük, amivel el tudták indítani a vérzést. De hogy mi volt ez a csodakenőcs, azt nem árulták el.” Mindig akadt egy-két bábaasszony, aki jó pénzért hajlandó volt a magzatelhajtásra annak ellenére, hogy a tiltott műtétet — ha kitudódott — szigorúan büntették. Bár a magzatelhajtás után fertőzést kapott asszonyok ritkán — esetleg a halálos ágyon — árulták el a műtétet végző bábaasszonyok nevét, mégis előbb-utóbb a bíróság elé kerültek, s 10—15 évre is elítélték őket.

A bábaasszonyok a terhességmegszakításért — éppen a műtét kockázatos és tiltott volta miatt — nagyon sok pénzt kértek. Ha valaki pénzben nem tudott fizetni, „egy fúajj toll vagy olykor egy tehén volt a fizetség, továbbá meg kellett adni mindazt, amit a bábaasszony megkívánt: búzát, lisztet, tojást stb.”.

A *férjes asszonyok* körében ritkábban találkozunk magzatelhajtással, mivel családtervezés és születésszabályozás csupán a *gazdagabb* családok körében volt ismeretes. Hogy a családi vagyon szét ne szóródjon, ezekben a családokban egy, legfeljebb két gyermek születhetett. Nem volt ritka az egyetlen gyerek sem. Az utóbbi családokban az az óhaj, „hogy a családi vagyon ne mennyik szíjjel” teljes egészében megvalósult. Ebben a társadalmi rétegben a születést tehát elsősorban a *vagyon* szabályozta. A gazdag családon belül a gyermekkérdésben döntő szava volt a lány anyósának. A vagyon együttlmaradása érdekében nemcsak rábeszélte menyét a magzatelhajtásra, hanem maga is segítkezett benne. Ezekben a családokban szintén a vagyoni helyzet tette lehetővé azt, hogy a magzatelhajtásért a bábának járó pénzüsszeget minden nehézség nélkül biztosítani tudták. „A jó gazdák meggondoltan cselekedtek. Okosan csinálták, védekeztek. Ha mégis kilátásban volt a gyerekek, kivették, mert volt rá pénzük”. Ez a vélemény egyben utal a születésszabályozás egy másik, humánusabb módszerére, a *védekezésre* is, amivel már az 1920-as években találkozunk. A védőket, óvszereket Budapestről hozatták vagy helyben a patikából és a bábaasszonytól vásárolták meg. Ezekhez is elsősorban a gazdagabb családok jutottak, mivel „egy mázsa búza volt az ára, az olcsóbbakért egy vagy két fűalja párna árát kellett kifizetni”. A védők készülhettek csontból, gumiból, alumíniumból, sőt aranyból is. Az utóbbiak számozottak voltak, Budapesten árulták azokat. Fogamzásgátló szerként ismerték az égetett timsót is, amiből golyókat gyúrtak össze, és azt vitték be a hüvelybe.

A *szegényebb családok* körében egészen más volt a helyzet. Családtervezés egyáltalán nem volt. Egyik gyermek jött a másik után, s nem volt ritka az egy családon belüli 14—16 gyerek sem. Ezek a családok *sokgyermekes családok*nak számítottak. A családon belül mindegyik gyerek egyaránt kedves volt. A falu közvéleménye azonban már nem volt ilyen egységes a nagycsaládosok megítélésében. A többség ugyan nem illette elmarasztaló szavakkal a szülőket, „hiszen voltak elegen a faluban, gyakori volt a nagy család”. A közvélemény egyrésze — elsősorban az egy-két gyermekes családok — szemrehányóan mondogatta: „Mír csináltad azt a sok gyereket! Szegíny asszony, csuda hogy bírja!” Az asszony és a férje egyaránt megkapta az elmarasztaló szavakat. A nőre mondogatták: „Olyan vagy, mint egy házinyúl”. A férfinak szólt: „Ki kék mán ezt herélni” vagy „Nem a felesége mellett, hanem felette fekszik”. Berettyóújfaluban a házinyúl mellett a szaporaságnak egy sajátos szimbólumát alkották meg a következő szólás-mondásban: „Ez is olyan, mint az olá tehén”. Ennek, a Berettyóújfaluban általánosan ismertté vált szólásnak az volt az értelme, hogy olyan szaporá vagy, mint az oláh tehene, akinek egyik borja mellette, másik pedig már a hasában van. A történet, ahonnan a szólás ered, egy vásáron zajlott le. Egy oláh

ember hasas tehenet árult borjával együtt. Ahogy kínálgatta, dicsérgette, rámutatott a tehenre, és ezeket mondta: „Ennél szaporább fajtát a világon nem talál. Egyik benne, a másik mellette”. Az oláh nagy derűtséget keltett a vásáron, szólása pedig széles körben ismertté vált. Az a fajta születésszabályozás, amit a gazdagabb családoknál láthattunk, a szegényebbeknél csak elvéve mutatkozik. Ennek elsődleges oka az a *szemlélet*, ami az egyszerű emberek körében általános volt: „a gyermek Isten áldása, kinek mennyi van ígérve, azt mind világra kell hozni”. Emiatt nem avatkoztak be a terhességbe, eszükbe sem jutott elvetni a gyereket. Az óvszerek, védők híre nagyon sok esetben el sem jutott a szegényebb családokig. Megtörtént, hogy a tizedik gyerek után a gazdaasszony szemrehányást tett szolgálólányának, amiért nem védekeznek a gyerek ellen. A szolgálólány akkor hallott először arról, hogy ilyen is lehetséges. Ha valaki tudott is a védekezési módokról, a védőszereket drága áruk miatt nem tudta megvenni. Olyan is megtörtént, hogy a védőt megvásárolták, de tapasztalat híján használni nem tudták.

Amint láthattuk, a gazdagabb családok szemléletükből és vagyoni helyzetükből eredően mind az óvszerek használatával, mind a magzatelhajtással sokkal inkább szabályozhatták a gyermekszületést, mint a szegényebb családok.

A magzatelhajtás mellett a „nem kívánt” gyermektől való szabadulásnak egy kegyetlenebb, embertelenebb módjával, a *csecsemőgyilkossággal* is találkozunk. A félidő utáni terhességmegszakítás — ha kitudódott — már gyilkosságnak számított. A lányka, hogy ne maradjon szegényben, általában szüléskor ölte meg gyermekét. Igyekezett titokban tartani terhességét azzal, hogy hasát leszorította, de a falu „szeme” elől ily módon nem rejthette el azt. Mint ahogy azt sem titkolhatta el, hogy megszületett a gyermeke. Különösen nagy előszere-ttel figyelték őket a szomszédok, ők voltak az elsők, akik észrevették és jelentették a csendőrségen, „hogy XY nagyon lapos, nagyon szédeleg, a gyerek meg nincs sehol”. A csecsemőgyilkos anyát letartóztatták és börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulva a börtönből még nagyon sokáig nem volt nyugta a faluban, szinte teljesen kiközösítve, magának élt. A csecsemőgyilkosság minden esetben kitudódott, a gyilkos anyát azonban nem mindig büntették meg. „Volt olyan, hogy a gazdag emberek lepénzelték a bírakat, mivel legtöbbször ők is érdekeltek voltak az ügyben, mégpedig úgy, hogy a terhesség okozói az ő családjukból kerültek ki. Így a gyermekgyilkos anyát felmentették”.

A fentemlített esetek — mind a magzatelhajtás, mind a csecsemőgyilkosság — csupán egyedi esetek egy faluközösség életében, nem tekinthetők általánosnak. A természetes, emberi élet sora és jellemzője az, hogy a házasságkötés után rövidesen jelentkezik az új család első gyermeke. Berettyóújfaluban a lányok általában 17—18 éves korban mentek férjhez, így 18—19 évesen már legtöbbször anyává váltak. A 16 éves korban vagy még korábban férjhez menő lányokat csak orvosi engedéllyel adta össze a pap. Az orvosi vizsgálat azt állapította meg, hogy a lány eléggé fejlett-e ahhoz, hogy férjhez menjen, s gyereket szüljön. A fiatal lányok orvosi engedéllyel való férjhez menetelére általában akkor került sor, ha „az esküvő halaszthatatlan volt, mert már útban volt a gyerek” vagy „ha jó parti ígérkezett és nem akarták elszalasztani”.

Terhesség

Ha az esküvő után három hónappal nem jelentkezett a *terhesség*, elterjedt a fiatalokról, hogy vagy védekeznek a teherbe esés ellen vagy valamelyik „félbeteg”. Ha ténylegesen valamelyikőjük betegségéből adódóan nem születhetett

gyerek, orvoshoz fordultak segítségért. Ilyen esetben akár a nő, akár a férfi volt a beteg, szégyellték és Isten verésének tartották. Bár a falu közvéleménye nem ítélte el őket, esetleg térfásan megjegyezték: „A férfi nem jól vetette meg a körmit az ágy végibe”. A gyermektelen családok önmaguk vigasztalására és gyermektelenségük feledtetésére a „menhelyről” fogadtak örökbe gyermeket, akit, mint sajátjukat neveltek fel.

Legtöbb családban azonban az esküvő után hamarosan mutatkozott a *terhesség*. A terhességgel és a gyermekszületéssel kapcsolatban ugyanaz a tudatlanság, felvilágosulatlanság volt tapasztalható az újasszonyok körében, mint amit már a felnőtté válással kapcsolatban láthattunk. Csupán annyi fogalmuk volt erről az állapotról, amennyit fiatal, várandós asszonytársaiktól hallottak: „majd te is idejutsz elébb-utóbb, neked is ilyen nagy hasad lesz”. Mindez azonban vajmi kevés volt. Az újasszony általában a havivérzés elmaradásából sejtette, hogy gyereke lesz: „elment a bajom, abból gondoltam, hogy gyerekem lesz”. A terhesség külső, szemmel látható jelei olykor már kezdettől fogva észlelhetők voltak. A terhes nő sápadtabb volt, mint a többi, mondogatták is neki: „jaj, de csúnya színben vagy, nem vagy te terhes?” Volt, akinél szédüléssel, erős hányingerrel és az egyes ételektől való „irtózással” járt a terhesség. A „várandós asszony először férjének szólt állapotáról, általában a második hónap elteltével, majd a családnak jelentette be: „állapotos lettem” vagy „viselős vagyok”. A férje után anyjával és anyósával közölte a hírt. Anyósa elől azért nem tagadhatta el állapotát, mert általában egy fedél alatt laktak, úgyis előbb-utóbb kitudódott volna. Néhány hónap elteltével, amikor már tagadhatatlanul látható jelei voltak a terhességnek, az egész falu tudtára jutott állapota.

A terhes asszony elvégzett minden olyan munkát, amit korábban is csinált. Sem a környezete, sem ő maga magát nem kímélte a nehezebb, fizikai munkától. A terhes asszonynak megszabott étrendje nem volt, csupán annyiban tért el a korábitól, hogy azt evett, amit megkívánt, ami jól esett neki. Nem volt változás a terhes asszony öltözkézésében és hajviseletében sem. A kismama ruha újképletű. Korábban bő ruhában hordták ki a gyereket, amit azonban nemcsak várandós korukban viseltek. A terhesség idején a nemi élet félidő után tiltva volt.

A terhességgel kapcsolatban számtalan *hiedelmet* találunk, amelyek nagy része még élénken és aktívan él a köztudatban. A hiedelmek többségét a terhes nőre vonatkozó *tilalmak* teszik ki, amelyeket a születendő gyermek érdekében kell betartania. Nem szabad pl. „torz állatokat, rút dolgokat megnézni, rácsudálkozni arra, mert olyan lesz a gyerek is”. Érdekes, hogy a nyúlajkat és a farkastorkot is ezzel a hiedelemmel magyarázzák: „ha a terhes asszony egy nyúlra vagy egy farkasra rácsudálkozik, a gyermeke nyúlajakkal, illetve farkastorokkal születik”. Abban az esetben, ha a terhes asszony mégis rácsudálkozna valamilyen torz alakra, a „rontás kivédhető azzal, ha azt mondja: „én Istenem, ketten látjuk” vagy „kígyóságga a semmibe” (S. M.). Berettyóújfaluban a következő hiedelmeket találjuk a *rácsudálkozással*, *megcsudálással* kapcsolatban:

1. A terhes asszony ne nézzen meg semmi furcsát vagy csúnyát, mert a gyermeke is olyan lesz.

2. A terhes asszonynak csúnya, ijesztő dolgokra rácsudálkozni nem szabad, de csak addig, míg nincs félidős a gyerek. Ha mégis rácsudálkozik, olyan gyereket szül.

3. Ha a viselős asszony valami csúnyát lát, ne nézze meg, forduljon el, mert különben olyan szül.

4. Hogy ne csudálja meg a viselős asszony, ha lát valami furcsát (torz gyereket, csúnya embert, állatot), a születendő gyermekére gondoljon (S. M.).

5. Megcsudált egy asszony egy almásderes lovat. Sokáig nézte, míg csak el nem tűnt a szeme elől. Olyan fekete és szőrös lett a gyereke, mint a ló volt, a szája is olyan volt és csak nyivákolt, míg élt. Hamar meg is halt (S. M.).

6. Egy szíp farkaskutyát csudált meg Szitóné jánya az első gyermekével. A feje olyan vót, mint a kutyának. Azt mondták, azír, mert megcsudálta. Nem is mutatták meg az anyjának (S. M.).

7. Egy asszony úgy is járt, nyúlshájú gyereket szült, mert megnézte a nyulat viselős korában (S. M.).

A várandós asszonynak *konkrét cselekedetet* is megtiltanak a hiedelmek: nem szabad szőrös állathoz nyúlania, mert az újszülött gyermeke is szőrös lesz.

1. Ha szőrös állathoz nyúl egy viselős asszony, szőrös testű lesz a gyermeke.

2. Terhes anya kutyához, macskához ne rugdossék, mert ebagos lesz a gyereke, azaz szőrös a háta, a válla, nem tud fejlődni, mert szívja a szór (S. M.).

3. Júcsa néném jányának azír lett ebagos a gyereke, mert terhes korába fúta a tüzet (S. M.).

4. A viselős asszony ne fogja meg az olyan állatot, amelyiknek még nem nyílt ki a szeme, mert vak lesz a gyermeke.

5. Ha tököt lop a terhes asszony, kopaszfejű gyermeke lesz (S. M.).

6. Ha tengerit lop, hosszú hajú lesz a gyermeke (S. M.).

7. Ha tengerit lop, fekete hajú gyermeket szül.

8. Terhes asszonynak nem szabad ruhaszáritó kötél alatt átmenni, mert a magzat nyaka köré csavarodik a köldökszínór (S. M.).

9. Villámláskor ne járjon ki a terhes asszony, mert a szele érheti (S. M.).

10. Terhes asszony ne húzasson fogat, mert meghal a gyereke.

11. Állapotos asszonynak nem szabad mezítláb járni, mert beteg lesz a gyereke (S. M.).

12. Viselős asszony a tűz körül ne járjon, mert a tűz gáza a szájába megy és megérzi a gyerek (S. M.).

A hiedelmeknek ezen csoportja az előzőhöz képest már konkrétabb, ésszerűbb magyarázatot ad arra vonatkozóan, hogy miért tiltanak meg bizonyos cselekedeteket a terhes asszonynak. Azoknak az állatoknak, dolgoknak az érintését, megfogását, ellopását stb. tiltják meg a hiedelmek, amelyekről óvni akarják a csecsemőt. Olykor mintegy analógiát húznak a tárgy vagy élőlény és a gyerek közé, átviszik azok sajátos tulajdonságait pl.: a szőrösséget, kopaszságot stb. a születendő gyerekre.

Még kézzel foghatóbb magyarázatot adnak az *anyajeggyel* kapcsolatos hiedelmek. Az anyajegyét öröklődő sajátságának tartják, de oly módon öröklődő dolog ez, hogy az anyában is csak a terhesség idején alakul ki. Mégpedig akkor, ha egy várandós asszonyt megérintenek vagy megdobnak egy tárggyal. Az érintés helyén a tárgy alakjához hasonló formájú anyajegy keletkezik, a gyermek testén.

1. Terhes asszonyhoz ne dobjanak semmit, mert meglátszik a gyereken, ott marad a helye.

2. Egy asszonyhoz hozzádobtak egy piros kendőt, a gyermeke arcán piros folt lett (S. M.).

3. A nénémnek két mejje közt van egy eperformájú anyajegy. Amikor terhes vót véle az anyja, megdobták egy eperrel (S. M.).

4. Egy másik terhes asszony meggyet evett, meglökték egy meggyemaggal, a szemhéján érte a mag, a gyermekén is ott van a meggyalakú anyajegy.

5. Anyám, amikor terhes vót, rengeteg meggyet megevett, azt kívánta. Állandóan a meggyfa alatt vót. Egyszer az arcába esett a meggy, ott is van a helye az arcomon.

6. Van egy jány, tiszta piros a fél arca. Azt mondja, futbalt csaptak az anyja hasához (S. M.).

7. Apám azt akarta, hogy egyforma jegyünk legyék. Amikor anyám terhes lett mindkettőnkkel, egy-egy rózsát dobott a hátához. Itt is van mind a kettőnknek a hátán a rózsza (S. M.).

8. Ángyomra egy szilva esett, amikor terhes vót, meg is látszik a gyerekén, szilva alakú jegy van rajta (S. M.).

9. Egy viselős asszonynak orgonavirág hajlott az arcába, a gyermeke arcán orgonavirág alakú jegy lett. Később a jánya szemére is hányta az anyjának: hogy „anyámnak akkor jó kedve vót, most én hordom a jegyét egy életen keresztül!”.

10. Nagyon szerettem az epret. Terhes koromban eprézni mentem, a férjem rázta az eperfát, az eper meg rám hullott. A gyermekem lapickája alatt egy kettős eper alakú anyajegy lett.

A hiedelmek egy újabb csoportja a terhes asszony *kívánósságával* kapcsolatos. Bármit, amit megkívánt, meg kell neki adni. Sőt a másoknál szigorúan elítélendő *lopás* is engedélyezve volt számára. Ellenkező esetben azt tartotta a hiedelem: „ha egy viselős asszony megkíván valamit s nem adják meg, *elvetél*”. A köztudatban az elvetelésnek és koraszülésnek egy racionálisabb felfogása terjedt el: „gyenge volt a méhe, nem bírta kihordani, jobban is járt ő is, meg a gyerekek is”. A terhes asszony kívánósságával kapcsolatban a következő hiedelmeket találjuk:

1. Ha a terhes asszony megkíván valamit, adni kell neki, nehogy meghaljon a gyereke.

2. A néném megkívánta az epret. Nem látták rajta, hogy hogy van és nem adtak neki. Másnap meglett a gyereke, ott vót a szájában az eper (S. M.).

3. Ha nem adnak a viselős asszonynak abból, amit megkíván, a szája tátva marad mindaddig, amíg elvetél, ameddig meg nem hal a gyerek. Én is így jártam, amikor Pista fijammal terhes vótam. Ahová mentem disznótor vót. Hát csak szétnyílt a szám és elfehéredtem. Szerencse, hogy észrevették, vittek befelé, de nehezen jöttem magamhoz. Előbb csak dörzsölgették a szám szélét sült hússal, mert látták, hogy állapotos vagyok. A gyermekem is beteg lett nálam, majd egy hétig nem rügött (S. M.).

4. A szomszédék barackját kívántam meg. Olyan rosszul lettem, azt hittem, kivégez. Kért az uram barackot, mind egy szálíg megettem, jobban is lettem (S. M.).

5. A kívánós asszony ne menjen arra, ahol sok gyümölcs van. A tulajdonos szidja össze, de adjon neki pár szemet. Többet sohase kíván meg semmit, s nem lesz a kívánósságtól beteg (S. M.).

6. Ha a vaj nem akar összeállni köpüléskor azt mondjuk: „terhes asszony várja”, mindjárt össze is áll (S. M.).

A születendő gyermek *nemére, milyenségére* vonatkozó jóslásokkal a terhesség ideje alatt a következőket tudhatjuk meg:

1. Ha a terhesség alatt sokat émelyeg a viselős asszony, nagyhajú gyereke születik.

2. Ha a terhes asszonynak keres a hasa, lánya lesz, ha hegyes, akkor fia.

3. A nagy terhű, kerek farú, viselős asszonynak is lánya születik.

4. Ha a gyerek jobbról rugdos és nagyokat, fiú lesz, ha balról rugdos és kicsiket, akkor lány lesz. Ha mindkét felől rúgkapál, ikrek születnek.

5. A terhes asszonynak mindennap egy kis szilvapálinkát kell inni, akkor tiszta bőrű lesz a gyereke (S. M.).

6. Ha az anya lába a terhesség alatt nagyon megdagad, a gyerek elpusztul (S. M.).

7. Ha a terhes asszony azt akarja, hogy kék szemű gyermeke szülessen, olyat nézzen meg.

8. Ha megijed az állapotos cseléd, háromszor vízzel meg kell itatni, ha nem itatják meg, gyenge idegzetű lesz a gyereke (S. M.).

Szülés

Szinte már említenem sem kell, hogy a gyerekaszülésnél is a teljes tudatlanság volt tapasztalható az asszonyok körében. Egyik adatközlőm elmondta, hogy mikor férjhez ment, sejtelve sem volt arról, hogyan születik a gyerek. „Kivágják a hasamból?” Végül a férje világosította fel, hogy „ahun be megy az a gyerek, ott ki is jön”. A szülés időpontjára vonatkozóan a hiedelem azt tartja, hogy a gyerek 8—9 napra fogamzik meg, attól kezdve kell számítani a kilenc hónapot. Egy másik meghatározást is találunk: „amelyik órán fogamzik, azon az órán mozdul meg négy és fél hónap múlva, akkor is születik meg” (S. M.). Ezeket az időpontokat azonban nagyon ritkán lehet számon tartani, nem is törekedtek erre. Sok esetben a várandós asszonyt váratlanul érik a szülési fájdalmak, a férje távol tőle, a mezőn dolgozott. Megtörtént, ha gyors és könnyű szülő volt egy asszony, teljesen egyedül szülte meg gyermekét, mire valaki észrevette és a bábaasszonyért sietett. Az előrehaladott állapotban levő asszonyt azonban ritkán hagyták egyedül, anyja, anyósa és a szomszédok rá-ránéztek, „nem fogdossa-e a gyerek”. Ha igen, elhívták a bábaasszonyt. A fiatalasszony legtöbbször az anyósa házában szült. Haza, a szülői házba csak akkor ment, ha nem volt segítsége, vagy ha rossz volt a viszony közte és anyósa között. Az utóbbi esetben a harag még jobban elmérgesedett. „Csúffá tettél, szégyent hoztál rám” — mondogatta neki anyósa. A békesség kedvéért az ilyen esetben a fiatalasszony anyósa házában szülte meg a következő gyermeket.

A szülés mindenkor levezetője a *bábaasszony* volt. Berettyóújfalu sohasem szükkölködött bábaasszonyokban, mindig volt 8—10, akiknek megvolt a saját körzetük a faluban. Arra nagyon kellett vigyázni, hogy ne hívjanak másik bábaasszonyt a szüléshez, mint akihez korábban elígérkezett. Ha ez véletlenül megtörtént, szörnyű bajt tudott csinálni a „becsapott bábaasszony”:

1. Egy Szűcs Júzsza nevű bábaasszony rontotta így meg a nagynénémet, amir nem őt hívta a szüléshez, holott már korábban elígérkezett hozzá. Nyomodékká tette a kezét, lábát. Óvott is mindenkit, hogy ne hívjon előre senkit a szüléshez, csak akkor már, amikor görcsei vannak.

2. Nagyanyám magyarázta: amikor a harmadik gyereke született, más bábát hívott, nem azt, amelyiket az első kettőhöz. Három hetes korátul csak sírt a gyerek, nem evett, nem szopott. Elment nagyanyám egy jós asszonyhoz, aki azt mondta, hogy mennyen haza, pénteken megint jöjjön vissza, de úgy, hogy amire a nap felkel, már ott legyen. Vigyen el a gyereknek egy ruháját, abba tegye azt a pénzt, amit neki szánt. Így is tett. A jós asszony főzött valamit, azzal kellett a küszöböt balkézrel meglocsolni, s az üveget, amiből a vizet kilocsolta, az ajtó sarkába dobni. Amikor mindezt megcsinálta, hát jött a bábaasszony, aki az első két gyermekénél segítkezett szüléskor. Mondja, hogy hallotta, hogy nem szopik a gyerek, azér jött. Elkezdték szoptatni a gyereket, hát szopott jól. Így tudták meg, hogy ki rontotta meg a gyereket (S. M.).

3. Akkor teszi a bábaasszony a bosszúját, ha nem ütet hívják vagy nem úgy

fizetnek neki, ahogy gondolja. Elviszi az anya tejit vagy más rontást csinál. (S. M.).

4. Édesanyámmal történt meg: előre elígérkezett még terhes korában egy bábaasszonyhoz, de úgy alakult, hogy nem őt hívták a szüléshez segíteni. Négy napos volt a gyermek, amikor anyám úgy érezte, hogy valami nagyon nyomja a mellit, folytogatja. A gyerek meg nem evett, nem ivott, csak folyton sírt, a kis kezét meg összekulcsolva tartotta a mellin, nem lehetett azt onnan lebontani. Elvitték az orvoshoz, aki egyből azt kérdezte az anyámtul, hogy nem ígérkezett-e el egy másik bábaasszonynak korábban. El kellett a gyereket vinni ehhez a bábaasszonyhoz, aki kipólyálta a gyereket, a szájába tette a mutató ujját, s mint egy kulcsot, megforgatta benne. Attól kezdve a gyerek szopni kezdett. Ezután hazavitték, szederindát kellett neki főzni, kilenc napig benne fürösztetni, keze is kinyílt.

A bábaasszony egyedül vezette le a szülést. Ha közelben volt a szülő asszony anyja, anyósa, férje, ők hozták be a meleg vizet, törölközőt, szappant. Ha nem volt segítség, mindent a bábaasszony csinált. A szülönő általában az ágyban szült, olykor a földre fektették, de ennek semmiféle rituális hátterét nem ismertek. A köldökzsinórt a bábaasszony vágta el ollóval, akkor, amikor az már nem lüktetett. A köldökcsonkot ugyancsak ő szorította el csattal, és csak olyan esetben kötötte el pertlivel, ha nem bízott az anyában. Megtörtént ugyanis, hogy fürösztésnél a csatot levették és elfelejtették azt visszarakni, aminek az lett a következménye, hogy a gyerek elvérzett. A köldökzsinórt a vízzel együtt kidobták. A hiedelem szerint volt olyan is, hogy a bábaasszony többszörösen megcsomózta a köldökzsinórt és eltették azt egy üres üvegbe. Hétéves korában a lány kezébe adták, ha ki tudta oldani, ügyes, jó gazdaasszony lett belőle. A csecsemőt a megszületése után a bábaasszony meleg vízzel és szappannal lemosta a magzatmáztól, szemébe ecetsavas „pokolkő oldatot” cseppentett, steril, vizes vattával letörölgette. A szülésnél különösen nagy gondot fordítottak a méhlepényre vagy *mására*, ami ha a méhben maradt, súlyos betegséget okozhatott. Ha a méhlepény a szülést követő két órán belül nem vált le, egy nagyobb alakú befőttes üvegbe fúvattak a szülönővel, s ha ez sem használt, orvosért küldtek. A *mását* vagy a toalettbé dobták vagy mélyen elásták. A hiedelem ugyanis azt tartja: ha a mását a kutyák megtalálják és megeszik, a gyermek nem fejlődik normálisan. A méhlepényből jósolni is tudtak:

1. Ha a mása sima, nincsenek rajta gubók vagy görcsök, nem lesz több gyermeke az asszonynak.

2. Ahány kis gubó van a másán, annyi gyereke születik még az asszonynak.

A lány csecsemő kezére — rögtön a megszületése után — piros szalagot kötöttek. A szalagnak a hiedelem szerint az volt a szerepe, hogy elterelje a látogatók figyelmét. Ha ugyanis nem a gyerekre, hanem a szalagra néztek, nem tudták megrontani vagy szemmel megverni az újszülött csecsemőt. Napjainkban ennek a hiedelemnek a korábbi jelentéstartalma feledésbe merült, a szalagnak csupán díszítő funkciója lett. Ez utóbbit támasztja alá az is, hogy a szalagot csupán a lány csecsemő karjára kötik fel: „a lánygyermek kezére piros szalagot kötünk, hogy feldiszcicsük” — mondogatják. Az 1920-as évekig a csecsemőre ún. kéz- és lábbruhát adtak. A vastag, széles, szalagszerű, fehér ruha végei pertliben végződtek. A ruhát a csecsemő karjára és lábára szorosan rátekerték, a pertlivel pedig megkötötték. Mindezzel az volt a cél, hogy a gyermek végtagjai egyenesen fejlődjenek. A kéz- és lábbruhát hat hétig viselte az újszülött csecsemő.

A bábaasszony a szülés után két órát még a szülönő mellett maradt. Ha valami rendellenesség pl. vérzés jelentkezett, a fekvő anya és gyermeke segítségé-

gére tudott lenni. A szülést követő tíz napig — komplikáltabb esetben egy hónapig — naponta kétszer, reggel és este jelent meg a *gyermekágyasnál*. Megfüröszttötte a gyermeket, tisztába tette és kimosta a pelenkákat. A füröszttés mindenkor ott történt, ahol a gyermekágyas feküdt. Az első napokban az anyát is megfüröszttötte „tetőtől-talpig”.

A bábaasszonyt a szülés levezetéséért és a szülés utáni gondozásért együtt fizették ki. A fizetséget a vagyoni állapothoz mérten kérték: a gazdagabb családoktól egy mázsa búzát, a szegényebektől pedig fél mázsa búzát. Ha terményben nem tudták kifizetni a bábaasszonyt, pénzben is odaadhatták a búza árát. Emellett meg kellett adni mindazt, amit a bábaasszony megkívánt. Amikor a gyermekágyashoz ment, a mindenkori napszaknak megfelelő étellel, itallal fogadták. Ha valaki nem fizette ki a bábaasszony bérét, annak beteg lett a gyermeke, „állandóan sírt, mert a bábaasszony megrontotta”.

1. Olykor nyomorékká is tehetta a bábaasszony az újszülött gyermeket.

2. Megronthatta a gyermekágyas asszonyt is úgy, hogy elvitte a tejét vagy megnyomta. Ez utóbbi akkor jelentkezett, amikor aludt a gyermekágyas. Úgy érezte, mintha valami nyomná a mellit, mintha valami rátelepedett volna.

Sem az újszülöttnek, sem a gyermekágyasnak nem volt mindaddig nyugta, míg ki nem fizették a bábaasszonyt. Kifizetés után a bábaasszony elment a gyermekágyas házhoz, ránézett a beteg gyermekre és az anyjára, megsimogatta őket, megszűnt a rontás. Hogy mindezeket elkerüljék, a szegényebb családok is igyekeztek összegyűjteni — rokonoktól, ismerősöktől — a bábaasszonynak járó búzát vagy pénzt.

Mivel a születések nagyrésze otthon zajlott le — nemegyszer teljesen magára hagyatva hozta világra gyermekét a szülő nő, sok esetben pedig szakképzetlen segítség mellett —, gyakori volt a csecsemő *elhalálozás*. Sajnos nem egy szülés az anya életébe került. Az anya és csecsemő elhalálozás gyakori voltát mutatják a velük kapcsolatos hiedelmek nagy száma:

1. Ha a terhes asszony a szülésbe belehal, csak azután temetik el, ha a gyermek világra jött.

2. A viselős asszony addig nem hal meg, míg él benne a gyerek (S. M.).

3. A kisgyermeket odateszik a halott anyához, hogyha akarja, vigye magával. Ha a gyerek is meghal, együtt temetik el (S. M.).

4. A halott csecsemő mellé a koporsóba teszik a babakelengyét is.

5. Meghal a magzat, ha az anya a nagyobb gyermeket az új terhesség alatt is szoptatja (S. M.).

6. Ha a terhes asszony meghal és nem szüli el a gyermekét, a koporsóban kipukkan a hasa. Ilyenkor kelengyét is tesznek a koporsóba, ha szükség lesz rá, legyék (S. M.).

7. Az üszög olyan, hogy a gyermek megfeketedik a méhben. Rajtam is megtörtént. Mindegyre elájultam. Nem tudták, mi bajom. Aztán megszületett a kicsi, koromfekete, halott gyermek volt. Mindene megvolt, csak meg volt feketedve (S. M.).

A koraszülött és a halva született gyermeket házilag összebarkácsolt koporsóba tették. A koporsókészítés az apa feladata volt, ő is vitte ki a temetőbe. A halott csecsemőnek nem volt szabályos *temetése*, csupán a rokonság néhány tagja kísérté el utolsó útjára. Papot sem hívtak, külön sírhelye sem volt. Általában a nagyszülők sírja sarkába tették, ahol még külön fejfa sem jelölte ottlétét. A titkolt terhességből született, halott csecsemőt még a családja sem kísérté ki a temetőbe, hanem a temetőcsószkák kérték meg arra, hogy tegye bele valamelyik sírba, „vagy kaparja el valahol”. Ha egy újszülött nagyon beteges volt, látták rajta,

hogy nemsoká meg fog halni, igyekeztek megkeresztelni, „nehogy pogányul hajjék meg és mennjék a másvilágra”. A beteg csecsemőt bárki megkeresztelhetette, ezt általában a bábaasszony végezte el.

Gyermekágy

A *gyermekágy* ideje hat hét volt, de ezt az időszakot ritkán feküdték végig, esetleg nehéz szülés vagy az első gyermek megszületése után. Akinek semmi segítsége nem volt, pl. törvénytelen gyermeke született és mindenki elfordult tőle, kénytelen volt saját maga ellátni minden munkát egy-két napi pihenés után. Az ilyen szülő nőnek gyermekágyas időszaka egyáltalán nem volt. A gyermekágyas nő helyett a rokonság — elsősorban anyósa, anyja, testvérei, férje —, valamint a szomszédok, később a felnőtt gyermekek látták el a házkörűli munkát, ők mentek el orvosért vagy a bábaasszonyért, ha beteg lett a gyermek. A gyermekágyas nő egyedüli teendője a gyermekgondozás volt, amiben a bábaasszony segített neki. Az anya három hét után már nemcsak tisztába tette, hanem maga fürösztötte gyermekét is.

A gyermekágyas házában gyakori volt a *látogató*. A rokonok, szomszédok, ismerősök sohasem mentek üres kézzel. Legtöbbször finom, tápláló étellel kedveskedtek a gyermekágyasnak. A fehér szalvétába csavart komacsészében — akinek ez utóbbi nem volt, befőttesüvegben — tyúkhús levest, paprikás csirkét, rántott csirkét vagy rántott húst vittek krumplival, rizzsel, mártással. Uzsonnára madártej, tejbegrízt, süteményt kapott a gyermekágyas. A rokonság egymás között megbeszélte és beosztotta, ki, mikor és mit visz a gyermekágyasnak, aki már az ő jelenlétükben hozzáfogott az evéshez, hiszen az ételt ebédidőben igyekeztek vinni frissen és melegen. Ha többen is vittek egyszerre ennivalót, a felesleges ételt eltette a gyermekágyas és akkor ette meg, amikor újból éhes lett. Ha valaki ételt nem vitt, virágot vagy babakelengyét ajándékozott az újszülöttnak és édesanyjának. A csecsemő „dunnája” (pólyája) alá tojást dugtak, aminek szimbolikus jelentése volt: „olyan egészséges legyen a gyermek, mint a tojás” — mondták. A látogatóknak nem illett sokáig maradni, hogy pihenésében ne zavarják az anyát és gyermekét.

A gyermekágyasra és az újszülöttre vonatkozóan is számtalan *hiedelmet* találunk. A fekvő gyermekágyas lábához, feje alá kést, villát, koszorút tettek rontás ellen. „Mégis jó, ha az ember elővigyázatos” — mondogatták.

1. Abban a házban, ahol szülő nő van, az ajtóba kést, villát, seprúcirkot dugtak, nehogy bemenjen a rontó bábaasszony.

2. A bábaasszony útjába köleskását szórtak végig. A bábának össze kellett azt szedni mind egy szálíg, csak azután mehetett be a házba, így elment minden rontó ereje.

3. A gyermekágyas első látogatójától, ha nő a kendőjét, ha férfi a sapkáját elveszik és addig nem adják vissza, amíg a gyermeket meg nem keresztelik (S. M.).

4. A látogatók, hogy el ne vigyék a gyermek álmát egy rövid ideig mindenkor leülnek.

5. Hajszálat tesznek a kisgyermek párnája alá, hogy ne vigyék el az álmát. Ha elfelejtene a látogató hajat adni, kéri tőle (S. M.).

6. A látogatók mind visznek tojást is. A gyermek párnája alá teszik, hogy olyan kerek legyen az arca, mint a tojás (S. M.).

7. A menstruációs nő vihet ebédet a gyermekágyasnak, csak meg kell mondani „baját” (S. M.).

8. A havirend eltagadása a gyermekeken meglátszik, pattogzásos lesz (S. M.).
9. Az újszülött fürösztövízét szürkület után nem öntik ki, mert nem alszik el a gyerek.

10. A gyermekágyas asszony házában régen méceses égett egész éjszaka. Most sem oltják el a lámpát, nehogy bemenjen a boszorkány (S. M.).

11. Onnan, ahol szoptatós asszony van, nem szabad elvinni semmit, mert ez szerencsétlenséget hozhat.

12. Akinek ikrei vannak, arról azt mondták, hogy megcsalta az urát vagy az őt (S. M.).

Ha a gyermek *halva született*, a gyermekágy csak annyi ideig tartott, amíg az anya meg nem erősödött. Látogatók ilyenkor is jártak hozzá, neki is vittek ételeket.

Avatás

Hat hét letelte után a gyermekágyas első útja a templomba vezetett *avatásra*. Amíg a templomban nem volt, nem mehetett sehová, mert megrontották volna. Míg a gyermekágyasnak vérzése volt, nem mehetett a templomba hat hét letelte után sem, „mert megfertőzte volna azt”. A gyermekágyas a boszorkányos napokat kivéve (kedd és péntek) bármelyik napon mehetett avatásra. Egyedül vagy a keresztanyja kíséretében ment, a pap már tudott érkezéséről, megáldotta őt, gyermekének jó egészséget kért az Istentől. A gyermekágyas nem várta meg az istentisztelet végét, imáját elmondva hazaindult. Az ima a következőképpen hangzott: „Istenem! Jézusom! Eljöttem a szent házadba, hogy a gyülekezettel együtt imádhassalak. Mivel pedig a szent munkára elégtelen vagyok, adj nekem szent lelket, ki buzdítsa fel szívemet, lelkemet, hogy imám kedves lehessen előtted. Tartsd meg nekem gyermekem, nekem pedig adj egészséget! Ámen!” (S. M.).

A templomból hazamenet a gyermekágyas nem nézett se jobbra, se balra, nem szólt, nem köszönt senkinek, nehogy csavargó legyen a gyermeke. Az avatás után bárhová elmehetett, s gyermekével együtt megkezdte viszonzni azokat a látogatásokat, amelyeket a gyermekágy idején kapott. Megmutogatta gyermekét a rokonoknak, ismerősöknek, komáknak, akik ez alkalommal egy „kis lengyére való pénzt dugdostak a gyermek párnája alá”.

Szoptatás és hiedelmei

A gyermekágy idejével nem telik le a szoptatási idő. Hogy ki meddig tud szoptatni, az elsősorban az anya tejadottságától függ, de sok esetben a csecsemőn is múlik. Ha egy gyermekágyasnak elment a teje, azt mondták:

1. A hangyák elvitték a tejet. Meg kell égetni a hangyákat ott, ahol kijönnek a földből, visszajő a tej (S. M.).

2. Rontás miatt elapad az anya teje.

3. Ha kiadnak valamit a gyermekágyas házából, azzal együtt kiadják a gyermekágyas tejét is.

4. A bábaasszony is elviheti a tejet, ha nem őt hívják a szülésnél segíteni.

5. Ha valaki idegen előtt szoptat, amikor az elmegy, elviszi az anya tejét.

6. Egy férfi ült az asszony ágyára. Elment a teje. A férfinak viszont tele lett a mejje, kifejték, pogácsát csináltak belőle. Ahogy az anya megette a pogácsát, rögtön visszajött a teje (S. M.).

7. A szoptatós anya kifejt tejét nem szabad vízbe önteni, mert elmegy a tej (S. M.).

8. Ha elviszik a gyermekágyas tejét, a kifejt tejet egy kölcsgbe kell tenni és egy kötelet jó erősen rácsavarni. Utánna tüzes késsel fölötte keresztet csinálni addig, míg meg nem jelenik az, aki elvitte a gyermekágyas tejét és el nem kezd könyörögni, hogy ne bántsák, visszaadja a tejet (S. M.).

9. Ha tudják, hogy ki vitte el a tejet, kenyeret pirítanak. Az asszony tejéből rácseppentenek s ketten eszik meg a kenyeret — a gyermekágyas s az, aki elvitte a tejt — és visszajó a tej (S. M.).

10. Amikor a gyermekágyas megy az avatásra, ne szóljon senkihez, mert elviszik a tejt.

11. Sört kell inni, sok kolompirt enni, úgy lesz sok tej (S. M.).

12. Az ecet cibere is meghozza a tejet (S. M.).

13. Ha a szoptatós anya megnyomja a mellit, vagy nem szopja jól ki a gyereket, akkor megdagad, megkeményedik. A meggyúlt, megnyomott emlőre zsíros mosogatórongyot teszünk, alá pedig bontófésűt. Három éjjel kell ott tartani, adigra megtérül. (S. M.).

14. A kigyó is megszophatja a gyermekágyas mejjit, attól is megdagad (S. M.).

Ha egy szoptatós anya azt akarja, hogy elapadjon a teje, a következőket kell csinálnia:

1. Igyék timsós vizet (S. M.).

2. Felébe vágott kolompérral borogassa az emlőjét, hamarosan elapad a teje.

Gyermekgyógyítás, „rendellenes” csecsemők

Régebben nemcsak a szülés folyamata volt kockázatos mind a csecsemő, mind az anya számára, hanem ezt követően is számtalan „veszedelem” — betegség, rontás stb. — leselkedett rájuk. Nagyobb veszélynek volt kitéve az újszülött csecsemő. Bár a népi gyógymód orvosolta a „bajokat”, csecsemőbetegségeket, de legtöbbször hiábavalónak bizonyult a „kuruzslás”, a csecsemőn már nem lehetett segíteni. A csecsemőgyógyítási módok igen csekély hányada alapul a *raciónalis*, józan gondolkodásmódon, nagyrészüket a *hiedelmek* teszik ki.

Azok a gyógymódok és cselekedetek, amelyeknek tényleges, racionális alapjuk van, a következő hiedelmekben le lehetők fel:

1. A csecsemő fürdővizébe tejet tesznek, hogy szép legyen a bőre.

2. Tojásos, korpás vízben fürösztenek, hogy a gyerek ne legyen ótvaros.

3. A fürdővizébe korpát tesznek, hogy ne legyen sebes a gyerek teste.

4. A lányok fürösztővizébe kilenc féle fa virágát főzik bele, hogy szép legyen (S. M.).

5. A fürdővizébe tojást tesznek, felverik benne, abba fürösztik meg a gyereket, hogy ne legyen koszmós a feje.

6. Esővízben fürösztik a gyereket, hamarabb kinő a haja.

7. Mikor nyáladzik, jó a foga, violagyökeret vagy kulcsot adnak oda neki, hogy rágja, hamarabb kinő a foga (S. M.).

8. A nem beszélő gyerekeknek valami ritka látványt szoktak mutatni, hogy meglepődjék, hirtelen felfigyeljék, megszólal (S. M.).

9. Ha egy gyerek sokáig nem beszél, meg lehet szólaltani, ha forró levest adnak neki (S. M.).

10. Ha fogzáskor sokat sír, abroszba csavarják, nehogy kitörje a nehézség (S. M.).

11. A szőrös hátú, szőrös vállú, ebagos gyerek fürösztővizébe kutyatejet tesz-

nek. Ha nyári időben kutyatejet talál valaki, havaviszi. Akinek családja van, annak szüksége lehet rá (S. M.).

12. Ebagos volt a gyerek. A fűrésztőtekő egyik sarkába kenyert, a másikba sót kellett tenni, keresztbe összecsapni és azzal dörzsölni a gyereket a szőrös helyeken. A kenyérbe beragadt a szőr (S. M.).

13. Ha a gyermeknek jó a foga s frászt kap, abroszba kell becsavarni, kevés pájinkát cukros vízzel megítatni, hogy hirtelen melegítse ki a testét (S. M.).

14. Hintőport csináltak a kemence elején kiégetett sárból oly módon, hogy papír között baltával megtörték, fátolszítán megszitálták. Ezzel hintették be a gyerek fenekét (S. M.).

15. Hogy ne legyen penészes a gyerek szája, a fűrésztővízzel jól mossák ki és törölgessék ki.

16. A fűrésztővízből kell a kisujjáról a szájába cseppenteni, hogy ne kapják szájpenészt (S. M.).

17. A kopaszfejű csecsemő fejét bezsírozzák, hogy hamarabb kinőjjön a haja.

18. A gyermek lábát és karját fehér ruhába fáslizzák, hogy ne görbüljön el.

A *hiedelem* szerint az átlagostól eltérő, *rendellenes csecsemők* már megszületésüktől fogva meg vannak jelölve, kitűnnek a többi gyerek közül. Ilyenek a hat ujjal, a foggal, valamint a burokban született csecsemők. Kiváltságokat élvez a hetedik és tizenharmadik gyermek is. Berettyóújfaluban a következő hiedelmek ismeretesek a „nem mindennapi” csecsemőkre vonatkozóan:

1. A hat újjal született gyermek szerencsés.

2. A burokban született gyermek szerencsés. Ha fiú, védi a burka a háborúban (S. M.).

3. A burokban született gyermek sokáig él.

4. Ha a katona burokban született és magával viszi a burkát a háborúba, nem fogja a golyó (S. M.).

5. A foggal született gyermek erősebb, mint a többi, farkasereje van (S. M.).

6. A foggal született gyermek hamar meghal.

7. A foggal született gyermek szerencsés, táltos lesz.

8. A táltos olyan nagy, mint egy hároméves gyerek.

9. A táltos nehezen születik meg, nagyon kell rá vigyázni, mert hétéves korában elmegy hazulról. Van úgy, hogy visszajő, de csavargó természetű lesz, nem tud egy helyben maradni (S. M.).

10. Ha a foggal született gyermeknek kihúzzák a fogát, vagy valamiképpen a foga elveszne, verekedőssé, lopóssá válik (S. M.).

11. A táltos eszes, okos, de szeret gyilkolni, lopni.

12. Ha nem törik ki a csecsemő fogát, táltos marad és hétéves korában elmegy a háztól barangolni.

13. A táltos, ahogy megszületik, ki kell törni a fogát mielőtt megfűrésztének. Nem eszik mást, csak tejet (S. M.).

14. A táltossal nem jó vitatkozni, szépen kell vele beszélni (S. M.).

15. Van olyan táltos is, amelyik egész fogsorral születik (S. M.).

16. A fogsorral született csecsemő mindig fut, szalad, innen is a neve: táltos.

17. Szerencsés az a gyerek, amelyik fehér hajszállal és köröm alatti fehér foltokkal születik.

Bár a hetedik és a tizenharmadik gyerek születésekor nincs külsőleg megjelölve, csupán a megkülönböztetett *szám*: — a hetes és a tizenhármass —, amelyiként a családba született, teszi őt kiváltságossá.

1. A hetedik gyermek szerencsés, megtalálja az elásott kincset.
2. A hetedik gyermekből tudós, táltos vagy boszorkány lesz.
3. A hetedik gyermek jósolni tud.
4. Ha a hetedik gyermek foggal jó a világra, boszorkány lesz belőle (S. M.).
5. A slájferes, burokban született, hetedik gyermek mindent meglát a földben (S. M.).
6. Ha egy házban tizenhárom gyerek született, a tizenharmadik boszorkány lesz (S. M.).

Ezek a csecsemők általában fokozottan érzékenyebbek, fogékonyabbak voltak minden iránt, ezért jobban kellett védeni őket a külvilág jelenségeitől, „rontásaitól”. Melyek azok a veszedelmek, amelyek a *hiedelem* szerint az újszülött csecsemőre leselkednek?

Az újszülött megóvása érdekében végzett „rituális” cselekedetek

A legtöbb hiedelmet a *rontásra* és a *szemmelverésre* vonatkozóan találjuk. Rontani ördögök, boszorkányok és bábaasszonyok tudnak, míg szemmel bárki megverheti a gyermeket, akinek egy kicsit erősebb nézése vagy összenőtt szemöldöke van. Számptalan védekezési mód ismeretes a *rontó szellemekkel* szemben:

1. A csecsemőt komótbba vagy bölcsőbe fektették, kakukkfűvet vagy fokhagymakoszorút tettek mellé, hogy a rontás ellen megvédjék (S. M.).

2. A bölcsőbe vagy a gyerekágyba keresztbe fektetik a fokhagymakoszorút.

3. Az ajtóba seprűt állítanak, kést, villát szúrnak bele, nem megy be a rontó boszorkány.

4. Ha köleskásával szórják körül a házat, azon se tud bemenni a boszorkány.

5. Apám még azt is tanácsolta, hogy tegyük rá a gyerekekre a gatyáját, nehogy az a vénasszony bejőjön és megrontsa. Ott is volt a gatyá a bölcsőben mindig (S. M.).

6. Az anya vagy az apa kifordított alsóneműjét teszik rá a gyerekekre, megvédi a rontástól (S. M.).

7. Amíg a gyerek be nem tölti az egy évet, nem oltják el a lámpát. Ha világ van, nem megy be az ördög és a boszorkány a házba (S. M.).

8. A pólyakötőhöz gatyamadzagot kötnek, hogy a boszorkány a gyereket ne bántsá (S. M.).

9. Balkézzeel öltöztetik vagy fordítva adják a csecsemőre a ruhát, hogy meg ne rontsák.

10. Azt tartják, ha minden ruhát fordítva tesznek a fekvőhelyre, nem tudják megrontani a gyermeket (S. M.).

1. Ha viszik valahová a gyermeket, az apja gatyamadzagjával kötik meg a pelenkát és így imádkoznak: „Édes Istenem! Engedd meg, hogy rosszakaratú emberrel, ördöggel, boszorkánnyal ne találkozzunk” (S. M.).

12. Az újszülött hajából vágnak egy keveset, elássák a küszöb alá, hogy ne bántsá senki (S. M.).

Ha az elővigyázatos védekezés ellenére a rontás bekövetkezett, a csecsemőt a következőféleképpen lehetett „kigyógyítani”:

1. Kilenc féle fából kilenc gallyat leveszünk, kilenc sírról pedig kilenc féle fűvet, mindezt megfőzzük, ebben a lében a kisgyermeket kilencszer megfürdetjük (S. M.).

2. Rontás volt a gyermekemen. Nem tudták, ki rontotta meg, csúnya seb volt az arca. Öt hónapig kezelték az orvosok, de hiába. Mari néni jött oda és ezt

tanácsolta: „hozzatok a kertből kilenc féle fának gallyát, főzzétek meg egy üst vízben, fűrösszétek meg benne a gyereket s a fűrösztvízet öntsétek rá a katlan tűzire.” Mindezt megcsináltuk, meg is gyógyult a gyerek (S. M.).

3. Egy kisgyermek sokat sírt, mert megrontották. Az anyja kiment a temetőbe éjszaka, kilenc sírból földet vitt haza, a fürdővízbe beletette, megfüröszttette benne a gyereket, nem is sírt többé (S. M.).

4. A templomkulcsot lopja el az apa, ha megrontották a gyermeket. Az esti harangszó alatt forgassa meg a gyerek szájában háromszor és még harangozás alatt vigye vissza a templomba, meggyógyul a gyerek (S. M.).

5. A megrontott gyermek ingét levették, a küszöbön fejszével összeverték, hogy a gonosz lélek elpusztuljon (S. M.).

Ahogy a rontást bizonyos megelőző cselekedetekkel ki lehetett védeni, ugyanúgy a szemmelverés elhárítási módjai is ismeretesek:

1. A szép kisgyermeket és az apró állatokat megköpdösték, megszorongatták az orrát, hogy ne verjék meg szemmel (S. M.).

2. A lány újszülött karjára piros szalagot kötöttek, hogy azt nézzék meg és ne verjék meg szemmel.

3. A gyermeket keresztelés előtt nem vitték ki az utcára, nehogy megverjék szemmel.

A szemmelvert gyereket Berettyóújfaluban a következő módon gyógyították:

1. A szemmelverés ellen szenet kell önteni. Forró vizet kell kilenc szem tüzes faszénre önteni, abból itatni három kávéskanállal a megvert gyerekekkel (S. M.).

2. Kilenc darab kis faszenet kell oltani pohárban, kilenc cseppet itatni belőle, a többit beletenni a fűrösztvízbe (S. M.).

3. Elégettünk kilenc vörös tengericsutkát, kilenc kanál vízzel ellocsoltuk, a gyermeket a gőze fölött kilencszer meghimbáltuk, három kanál vizet megittatunk vele, a többit ráöblítettük (S. M.).

4. Egyszer beteg volt a gyermekem. Elvittem a bábaasszonyhoz, szenet vetett. Kilenc darab tüzes szenet tett egy csupor vízbe, a homlokát, a két markát, talpát kilencszer megkeresztelte, mondott is valamit. Jobban lett a gyerek (S. M.).

5. Hogy szemmelveréstől beteg-e a gyerek, azt úgy lehet megtudni, hogy egy csupor vízbe három darab faszenet dobunk. Ha feljön a szén a víz tetejére, biztos, hogy megverték szemmel. Ilyenkor a homlokára ezzel a szenes vízzel három keresztet rajzoltak és három kortyot itattak belőle (S. M.).

6. Ha a gyerek nagyon meg volt verve szemmel, a szemmelverő hajából ki kellett venni pár szálát, azzal megfüstölni a gyereket. Kuruc Margitnak mán alig tud megnőni a haja, annyit visznek el tőle. Olyan a szeme, hogy megveri a gyereket, pedig nem akarja (S. M.).

7. A szemmelverés ellen szenet kell oltani, abból inni háromszor egy-egy kortyot (S. M.).

8. Egy nagy fiú megvert szemmel egy csecsemőt. A javasasszony azt mondta, hogy az idősebb fiú hajából le kell vágni egy fürtöt, bele kell tenni egy fazékba, meg kell gyújtani, a füstöt pedig az újszülöttre fújni (S. M.).

Mind a rontás, mind a szemmelverés állandó nyugtalanságot, sírást, betegséget, álmatlanságot okozott az újszülöttnak. Hogy kitől vagy mitől ered a rontás és a szemmelverés, a gyermek ki tudja mutatni oly módon, hogy a megrontója közelében sírni kezd. Legtöbbször azonban ilyen úton nem állapítható meg a rontó személye, ami pedig elengedhetetlenül szükséges a gyógyítás szempontjából. Ez utóbbi esetben

1. ólmot öntenek cirokseprűn keresztül hideg vízbe, kiöntődik, honnan ered a megrontás (S. M.),

2. bábaasszony is megmondja, ki okozta a rontást.

Ha ezek után sem sikerült megállapítani a rontás eredetét, a gyermeket a keresztapja hajával füstölik meg, attól meggyógyul (S. M.).

Az újszülöttel kapcsolatos hiedelmek többségét a *tilalmi* cselekedetek teszik ki. Ezeket a gyermek egészsége, valamint *leendő tulajdonságai* érdekében kell szigorúan betartani:

1. A gyermek arca elé nem szabad tükröt tartani, mert nem indul el.

2. A kisgyermeket nem szabad megcsókolni, mert sánta lesz.

3. A gyerekekhez beszélni sem szabad sokat, mert hamar megszólal, azután pedig néma lesz.

4. Szoptatós anya ne legyen ideges, mert a gyereke is ideges lesz (S. M.).

5. A kisgyermek talpát nem szabad csiklandozni, mert nehezen jár, s a nehezség is kitöri (S. M.).

6. A kisgyermeket nem szabad tükörbe nézetni, mert nem nő ki a fogas a fogzásba belehal.

7. Nem szabad tükörbe nézetni, mert nem tanul meg beszélni, néma marad.

8. A kisgyermek körmét egy éves koráig nem szabad levágni, csak rágni kell az anyának minden pénteki napon, így nem lesz a gyerek tolvaj (S. M.).

9. A kisgyermekkel virágot szagoltatni nem szabad, mert bűdös lesz a szája (S. M.).

10. Ha tükörbe nézetik, megkacagtatják, többet sose beszél (S. M.).

11. A lánygyermeknek kismacskát fogni addig nem szabad, míg a macska szeme ki nem nyílik, mert egész életében nem tud kenyeret sütni (S. M.).

12. Két kisgyermeket összemérni nem szabad (S. M.).

13. Ha két fogatlan gyermek egymást megfogja, az nem jó, mert nehezen tanulnak meg beszélni (S. M.).

14. Ha a kisgyermeknek egy éves kora előtt levágják a haját, gyenge lesz a látása.

15. Van olyan, aki kancsinak születik, de van olyan is, aki azért lesz kancsi, mert a fején keresztül néztek (S. M.).

16. Fogatlan gyermeket ne nézessünk tükörbe, mert frászt kap, ha jó a fogas (S. M.).

17. Kisgyermek felett nem szabad átlépni, mert nem nő meg.

18. Ha hamarabb megszólal, mint jár, nem tanul meg beszélni.

19. Azért nő lassan a gyerek, mert megverték seprűvel mikor kicsi volt (S. M.).

20. Nem szabad nevéen szólítani a gyermeket, ha nagyon beteg, mert megtámadja a halál (S. M.).

21. Az újszülöttet az ágyra fektetik, ha ott sír, rossz természetű lesz, ha hallgat, jó természetű (S. M.).

22. Ha olyan helyen jársz, ahol kisgyermek van, ne menj el úgy, hogy ne tégy a párnája alá haját, jobban tud aludni (S. M.).

23. A gyermeket nem szabad az asztalra tenni, mert meghal. Az asztalra ugyanis a koporsó jár (S. M.).

24. Ha a gyermek hamar megszólal, hamar meg is hal.

Vannak olyan rituális cselekedetek, amelyek a gyermek *jövőjét* hivatottak befolyásolni és biztosítani. Különösen nagy jelentősége van ebből a szempontból az első fűrésztésnek. Hogy a gyermek megszeressen valamilyen munkát, foglal-

kozást vagy azt akarják, hogy jó mesterember váljon belőle, az első fürösztés alkalmával különböző tárgyakat adnak a kezébe:

1. Az első fürösztés után a fiúgyermek kezébe baltát adnak, hogy jó faragó legyen, könyvet, hogy jól tanuljon, kalapácsot, hogy jó mesteremberré váljon.

2. A lányok kezébe tűt, fonalat adnak, hogy jól tudják varrni.

3. A bölcsőbe, komótfiókba vagy teknőbe — ahol a gyermek fekszik — zsol-tárt tesznek vagy imakönyvet, hogy a jó atya a kegyelmébe vegye (S. M.).

4. A kislány első, levágott haját befonják, szalaggal átkötik és elteszik emlékébe, hogy szerencsés legyen.

5. Van, aki az első levágott körmöt és haját elássa a küszöb alá, hogy ne lépjen rá senki, van, aki elteszi emlékébe, hogy szerencsét hozzon a gyerekeknek (S. M.).

Az újszülöttek körében találjuk a *váltott gyermek*, azaz az elcserélt gyermek fogalmát. Berettyóújfaluban napjainkban már feledésbe merült, hogy ki a váltott gyermek, de hogy korábban ismeretes volt, bizonyítják a reá vonatkozó hiedelmek:

1. Az egészséges, szép gyermeket ellopják és beteggel cserélik ki. Ezt nevezik váltott gyerekeknek.

2. Hogy el ne cseréljék a gyereket, nem szabad magára hagyni.

3. Nem viszik el a szép gyermeket, ha a párnája alá vagy a bölcsőjébe fok-hagymakoszorút, nyírfaágat, kakukkfűvet tesznek kilenc hétig.

4. A gyermeket imádsággal is megőrizhetik: „Jézus Isten! Segítsd meg ezt az ártatlan kisdedet, hogy el ne vigyék tőlem! Menj el tőlem te gonosz lény! Ámen!” „Irgalmas Isten, drága jó atyám! Segítsd meg ezt a kisdedet, hogy szü-leje körében maradhassék. Mentsd meg a gonosztól! Ámen!” (S. M.).

Ha mindezek a védekezési módok nem használnak, a váltott gyermeket a következő fondorlatokkal szerezték vissza:

1. Házilag szőtt, új zsákra feküdjék az anya, a zsákot túvel szúrkálja mind-addig, míg meg nem jelenik az, aki elvitte a gyereket. Megjelenik és könyörög, hogy ne szúrkálja tovább, inkább visszaadja a gyereket (S. M.).

2. Ángyom mondta, hogy az ü gyerekit is elcserélték. Elpanaszolta egy dró-tos tótnak, aki azzal vigasztalta, hogy ne búsuljon, mindgyárt visszahozzák. Be-letette a beteg, sovány gyermeket egy nagy fazékba, s azt rá egy sütőlapátra: „na én most a kemencébe vetlek” — mondta. Hát abban a percben valaki be-hajította az ángyom szép gyerekit, a beteg pedig kirepült az ajtón (S. M.).

Keresztelő

A keresztelő időpontja nem volt kötött. Általában három-négy héttel a szü-lés után tartották, amikor az anya elég erős volt ahhoz, hogy részt vehetett a szertartásban. Olykor néhány hónap, sőt félév is eltelt a keresztelőig, aminek az volt az oka, hogy csak akkora sikerült a családnak összegyűjteni a keresztelő-vacsora költségeit fedező pénzüsszeget. Mint a bábaasszonyt, a keresztszülőket sem volt tanácsos a szülés előtt felkérni tisztségükre, mert ha szülők esetleg más valakit hívtak keresztszülőnek, mint akinek korábban „elígérkeztek”, egy életre szóló haragot idéztek elő. A keresztelőre való meghívás neve *behívás* volt. A bá-baasszony feladata volt a behívás egy-két héttel a keresztelő szertartás előtt. A szülőktől megkapta az utasításokat: kihez menjen el; kiket kérjen fel kereszt-szülőknél; névszerint kiket hívjon meg a szertartásra, kiket a vacsorára. A be-hívás a hét bármelyik napjára eshetett. A keresztszülőket a következő szavakkal kérte fel a bábaasszony tisztségük elfogadására: „XY és neje általam tiszta szív-

vel üdvözli e ház lakóit! Legyenek szívesek elfogadni a komaságot!” A válasz eképpen hangzott: „Köszönjük szépen! Elfogadjuk”. A keresztszülők már korábban értesültek megbízatásukról, de a bábaasszony behívója nem maradhatott el. Behíváskor pogácsával, fánkkal, túrós lepénnyel, borral kínálták meg a bábaasszonyt. Ez volt fizetésének egyik része, amit a behívásért és a keresztelő szertartáson végzett munkáért együttesen kapott. A fizetés másik részét pénzben kapta meg a keresztszülőktől, ami szintén nem volt kötött, „ki mennyit tudott, annyit adott”.

A keresztszülői tisztséget régebben a jó barátok, azaz a komák töltötték be, ritkán kérték fel a rokonságot erre a funkcióra. Ma fordított a helyzet: a keresztszülők elsősorban a rokonság köréből kerülnek ki, de nem ritka a barátok felkérése sem. Korábban gyakori volt a több keresztszülő — olykor hat keresztkoma — választása is. Erre akkor került sor, ha a sok koma közül nem tudták kiválasztani, kit hívjanak keresztkomának. Ilyenkor volt egy tényleges keresztszülő, az első keresztkoma, a többiek voltak a vendég komák vagy lógó keresztkomák. Az utóbbiak ugyancsak beírták nevüket az anyakönyvbe, de a keresztvíz alá a tényleges keresztanya tartotta a gyereket. Keresztszülői teendőiket, kötelességüket egyformán ellátták, ugyanúgy megajándékozták keresztgyermeküket, ugyanúgy gondját viselték, mint az első keresztszülők. Ismeretes volt a család minden gyermeke számára az egyetlen keresztszülő választása is. A „közös” keresztszülőt azonban ritkán találjuk meg, elsősorban azokban a családokban, ahol törvénytelen gyermekek születtek s ahol annak is örültek, hogy legalább egy családtag vagy ismerős elvállalta a keresztszülőséget több gyermeknél is. A „közös” keresztszülő a szegényebb családoknál szinte nem is fordult elő. Ők ugyanis anyagi támogatásra számítva választották meg a keresztkomákat. Ezt az anyagi támogatást több keresztszülőtől sokkal jobban megkaphatták, mint egy, „közös” keresztszülő esetén. Ugyanebből a megfontolásból ered az is, hogy a sokgyermekes, szegényebb családok olykor a falu jegyzőjét, első gazdáját, sőt országosan ismert, híres embereket-politikusokat, színészeket stb. — kérték fel a keresztszülői teendők ellátására. Berettyóújfaluban tudtak arról, hogy Horthy Miklós és Rákosi Mátyás nem egy családban volt keresztapa. Ezekben az esetekben nem volt titok, hogy csupán az anyagi támogatásra számítva kérték fel őket keresztszülőknek. A támogatás nem is maradt el. Minden évben, dátumszerű pontossággal megérkezett a keresztapa ajándéka.

A keresztelő a hét bármelyik napjára eshetett, de általában a vasárnapi mise után tartották. A pap ilyenkor felkérte a gyülekezetet, hogy XY családját tisztelje meg azzal, hogy részt vesz gyermeke keresztelőjén.

A templomba indulás előtt a gyermeket a bábaasszony fűrésztötte meg és öltöztette fel abba a teljesen új ruhába (blúzba, ingbe, totyolába, azaz csipkés fejkötőbe, pólyába), amit a keresztanyja vásárolt neki. A gyereket a rokonság, a keresztszülő és a bábaasszony kísérte fel a templomba. Egyszerűbb keresztelő esetén a szülő sem ment el a szertartásra. Amint elindultak a keresztelőre, ezt mondták:

„Pogányt viszünk, keresztényt hozunk!”

A gyermeket az úton a keresztanyja fogta, több keresztszülő esetén felváltva vitték. Nem néztek se jobbra, se balra, nem álltak meg senkivel beszélgetni, nehogy csavargó legyen a gyerek. A bábaasszony a keresztelő vizet hazuról vitte magával egy keresztelő kancsóban, amit a templomban a földre helyezett mindaddig, míg nem volt rá szükség. Több keresztelő esetén a kancsók egész sora állt a földön. A hazuról hozott kancsó cipelése terhes volt a bábaasszonynak, a sok, összegyűlt kancsó sem volt szép látvány a templomban. Ezek megszüntetésére

Berettyóújfaluban bevezették azt, hogy a kancsó vízről a harangozó gondoskodik, ezért a bábaasszony egy kis borralalót fizet neki. A papnak a keresztelésért keresztelőpénz járt. A 10 pengő keresztelőpénzt a keresztszülő fizette. A keresztelő szertartásról hazatérve a menet így köszöntött be a házba:

„Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk!”

A vendégeket uzsonával: tésztával, borral fogadták. Nagyobb keresztelő esetén keresztelő *vacsorát* is rendeztek. Estig, azaz a keresztelő vacsora megkezdéséig szétszéledt a vendégség. A keresztelő szertartásra meghívták: a keresztszülők, szülők, nagyszülők, testvérek, szomszédok stb. a vacsorára is hivatalosak voltak. Nem hiányozhatott a bábaasszony és családja sem. Ha ez utóbbiak nem tudtak részt venni a vacsorán, elküldték azt a lakásukra. A vacsora étrendje a következő volt: csigaleves, paprikáscsirke vagy pörkölt, sült tyúk, tészta, bor, sör. A vacsorát a gyermekágyas szülei és testvérei készítették el és találták fel. Az első pohár bort mindig az újszülött egészségére üritették ki a köszöntő szavak elhangzása után: „Az Isten engedje meg, hogy felnőjjél, aggyon neked jó egészséget, idesanyádnak sok örömet!” A keresztelő vacsorán gyakran jelen volt a *cigány* is. Mind a vacsora költségeit, mind pedig a cigány bérét a keresztapa finanszírozta. A vacsora végeztével asztali áldást húzott a cigány, majd megkezdődött a tánc. Elsőként mindenki a bábaasszonnyal igyekezett táncolni, nehogy valami bajt hozzon rájuk. Éjfél tájban a lány-újszülöttre mondogatták: „na megvolt a kislány első lakodalma”. A szerényebb keresztelő vacsorán cigány nem volt, a vendégek éjfélig beszélgettek, dalolgattak.

A keresztelőre mindenki vitt valamit *ajándékba*. Ki tésztát, ki bort, ki komapénzt vagy babakelengyét tett a gyermek párnája alá úgy, hogy azt senki se vegye észre. A szülők akkor nézhették meg a párna alját, amikor már elmentek a vendégek. A nagyobb ajándékot a keresztszülők adták mindenkor. A keresztanya arany fülbevalót vett keresztlányának, hogy szerencsés legyen, a keresztapa malac ajándéka bőséget varázsolt.

A keresztelővel és a keresztszülőkkel kapcsolatban is találunk néhány *hiedelmet*:

1. Ha a keresztelés után elalszik a gyerek, nem szabad felköltetni, mert akkor változik a természete (S. M.).
2. A keresztelő ruhát nem veszik le a gyerekről másnapig, abból tudják meg, milyen lesz a gyerek. Ha jól alszik, jó lesz, ha nem, akkor rossz lesz. (S. M.).
3. A gyermeket a keresztelő előtt nem viszik sehová, nehogy megrontsák.
4. A keresztelőig nem adnak ki semmit a gyermekágyas házból, mert azzal elviszik a tejet.
5. A keresztszülőséget nem szabad elutasítani, mert aki megtenné, azt megverné az Isten (S. M.).
6. A himlőoltásra és a konfirmálásra is a keresztanya viszi a ruhát a gyereknek, mert az szerencsét hoz (S. M.).
7. A menstruáció idején elmehet a keresztelőre az, akit meghívtak, csak mondja meg az anyának, akkor nem lesz baja a gyereknek. (S. M.).
8. A keresztanya köti a rontásgátló, színes szalagot a gyermek kezére (S. M.).
9. A keresztanya pénzt tesz a gyerek feje alá, hogy mindig legyen pénze.
10. Az újszülöttet azért nem keresztelik a meghalt testvér nevére, nehogy ő is meghaljon.
11. A kereszteletlen gyermeket nem temetik egyházi szertartással, csak elássák. Az ilyen gyerek elkárhozik (S. M.).
12. A beteg gyermeket bárki megkeresztelheti, s ha meghal, nem kárhozik el.

* * *

A bemutatott anyagban nem törekedtem arra, hogy rámutassak az idevonatkozó szokások és hiedelmek változásának és alakulásának folyamatára. Voltaképpen az ilyen jellegű rítusok és szokáscselekvések igen gyakran annyira individuálisak, hogy a változást többnyire csak egyenként lehetne egészen konkrétan megállapítani. A célom az volt, hogy a legidősebb generáció emlékezete nyomán egy 50—60 évvel korábbi, Berettyóújfalu hagyományában többé-kevésbé általánosan elterjedt szokásgyakorlatot és hiedelemrendszert mutassak be. A második világháborút követő gazdasági-társadalmi fejlődés, a műveltségi szint emelkedése, az orvosi ellátás és felvilágosítás kiterjedtsége (Berettyóújfaluban kórház is van!) a közleményünkben ismertetett szokásokat és hiedelmeket háttérbe szorították és amit a bevezetőben is említettem, számos hiedelmet csak a már korábban felgyűjtött, archivális anyagból ismerhettünk meg.

Adatközlők:

Lisztes Róza 77 é. Wesselényi u. 40.
özv. Dávid Józsefné 72 é. Földesi u. 3.
Irányi Károlyné 63 é. Kossuth u. 30.
Jeney Károlyné 68 é. Földesi u. 7.
Nagy Sándorné 80 é. Bocskai u. 15.
Szmolnyik Györgyné 63 é. Madách u. 24.
özv. Vigh Józsefné 86 é. Rákóczi u. 16.

Ibolya Szathmári

GEBRAUCHE UND GLAUBEN VON DER LIEBESBEZIEHUNG BIS
ZUR TAUFE IN DER VOLKSÜBERLIEFERUNG VON BERETTYÓÚJFALU

Berettyóújfalu liegt in der Biharer Landschaft des Komitates Hajdú-Bihar. Der Beschreibung der Brauche und Glaubensüberlieferungen dieses Gebietes entbehrt noch die Fachliteratur. Es sind bis jetzt nur Detailabhandlungen über dieses Thema erschienen, der sich auch diese Studie anschliesst. Sie berührt den Lauf der Geschlechtsentwicklung, die der Ehe vorgeht, die Verbindung, den Kontakt der Jugendlichen vor der Ehe. Die Abhandlung befasst sich ausführlicher mit der Schwangerschaft, mit der Entbindung, mit dem Wochenbett nach der Geburt und mit der Taufe. Über die Bekanntmachung der Bräuche hinaus ist der Verfasser bestrebt, die diesen Ereignissen anschliessenden Glaubensüberlieferung aufzudecken.

Noch vor einigen Jahrzehnten verliessen die Jugendlichen das Elternhaus beinahe ganz unwissend, ohne aufgeklärt zu sein und so haben sie das Eheleben angefangen. Die heranwachsenden Mädchen wurden zu Hause streng erzogen, *ihren guter Ruf* wurde bewahrt. Es gab aber immer einigen, sogenannten entgleisten Mädchen. Es ist merkwürdig, dass während diese Mädchen durch die öffentliche Meinung des Dorfes streng verurteilt und ihnen Übles nachgesagt wurden, hat man die sogenannten *ledigen Kinder*, die in einer verbotenen Verbindung geboren sind, aufgekommen, man hat ihnen ihre Herrkunft nicht vorgeworfen, weil nicht sie für ihre Geburt schuldig sind. Einige Mädchen, die in Schwangerschaft gefallen waren versuchten dem Kind noch während der Schwangerschaft loszuwerden. *Die Abtreibung*, die selbst von der *schwangeren Frau* oder von der *Wehmutter* durchgeführt wurde, hat das Gesetz streng bestraft. Diese Mädchen hatten vor dem *Kindermord* auch nicht zurückgeschrocken. Die hier erwähnten Beispiele zählten aber nur zu den Einzelfällen im Leben des Dorfes. Der ehe folgte im allgemeinen *die Geburt des ersten Kindes*. Bei der Geburt war die Familienplanung nur in den wohlhabenden Familien bekannt, Das Einzelkind war kein seltener Fall, damit das Vermögen nicht zersplittert wurde. Die ärmeren Familien — die Methoden der Schwangerschaftvorbeugung nicht kennend, sowie ihre finanzielle Lage dafür nicht ausreichend, hatten auch 8—10 Kinder aufgezogen. Diese letztere Schicht verwendete selten die *Schwangerschaftsunterbrechung*, das Kind ist ja ihrer Auffassung nach die Gabe Gottes, es soll zur Welt gebracht werden. Es sind zahlreiche Glauben die *schwangere Frau* betreffend zu finden. Ihre Mehrheit drückt auf die schwangere Frau beziehende Verbote aus, die im Interesse des Neugeborenen eingehalten werden müssen. Man darf zum Beispiel kein haariges Tier (Katze) streicheln, denn auch das Kind wird haarig. Die Geburt wurde stets von der Wehmutter abgeleitet. In Berettyóújfalu gab es immer 8—10 Wehmütter, die in ihrem Kreis arbeiteten. Sie haben die Neugeborenen und die junge Mutter nach der Geburt in Ordnung zu Hause gelassen und einige Tage hindurch haben sie sie gepflegt. Man strebte danach, den Lohn der Wehmutter, einen Zehntner Weizen sofort zu bezahlen, denn sie behexte — der Glaube nach — entweder das Kind oder die Mutter.

Sechs Wochen lang nach der Geburt dauerte das *Wochenbett*. Während dieser Zeit sollte die junge Mutter im Bett liegen. Die Verwandten und die Bekannten holten ihr Speisen. Der erste Weg der jungen Mutter nach dem Wochenbett führte zu der Kirche, zu *der Einweihung*, wo der Pfarrer sie mit dem Neugeborenen zusammen gesegnet hatte.

Die Geburt forderte oft Opfer. Die Krankheit lauerte aber auch nach der Geburt auf die Kinder. Die Diagnosen der Krankheit nicht kennend gab die Aberglaube Erklärung auf alle, von dem Gewohnten abweichenden Erscheinungen.

Die Taufe erfolgte im allgemeinen 3—4 Wochen später nach der Geburt. Manchmal wurde sie auf ein halbes Jahr verschoben, denn die Summe für das Taufabendessen

wurde erst auf diese Zeit zusammengesammelt. Die Taufpaten waren ehemals die Freunde, heute sind sie eher die Verwandten. Wenn man nicht entscheiden konnte, wer die Taufpaten von den vielen Freunden sein sollen, dann hat man mehrere Personen zum Patestehen gebeten. Die ärmeren Familien — mit finanzieller Unterstützung rechnend — haben reiche Familien zum Patestehen gebeten. Im Falle einer grösseren Taufe machte man ein Taufobendessen, zu dem der Zigeuner geigte.

Die hier veröffentlichte Abhandlung hatte nicht das Ziel, den Brauch- und Abglaubensveränderungen auf der Spur zu folgen, weil diese Bräuche so individuell sind, dass man ihre Veränderung nur einzeln ganz konkret hätte feststellen zu können. Mein Ziel war, aufgrund des Gedächtnisses der ältesten Generation einen 50—60 Jahre früheren, in der Tradition von Berettyóújfalu mehr oder weniger allgemein verbreiteten Gebrauch, sowie das Aberglaubenssystem darzustellen.